

گزارش الشرق الأوسط از دایره المعارف بزرگ اسلامی: دانشنامه‌ی ایرانی جهان اسلام

مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، موسسه ای غیردولتی و غیرانتفاعی است که از سی سال پیش کار خود را آغاز کرده و تا کنون بیست مجلد از دایره المعارف بزرگ اسلامی را منتشر کرده است.

مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، موسسه ای غیردولتی و غیرانتفاعی است که از سی سال پیش کار خود را آغاز کرده و تا کنون بیست مجلد از دایره المعارف بزرگ اسلامی را منتشر کرده است. انتشار ترجمه این اثر به زبان های عربی و انگلیسی توسط محققان این مرکز نیز آغاز شده است.

هنگامی که مهندس محمدمهدی محمودی ساختمانی را در منطقه دارآباد در شمال تهران بنا کرد، کمتر کسی باور می کرد که آن ساختمان با نمای آجر قرمز که تداعی کننده معماری فرهنگ اسلامی و ایرانی است، سیمای گرم و دلپذیری از فرهنگ را به نمایش بگذارد.

«مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی» به عنوان نگاهبان هزاران کتاب، و در شان محققان اندیشمند بنا شده است. این مرکز محیطی آرام و مناسب برای تحقیق و مطالعه دارد که از یک طرف نظرگاهی است به کل شهر و از طرفی دیگر به کوه و طبیعت. این مرکز موسسه ای علمی - پژوهشی است که در اسفند ماه ۱۳۶۲ با تحقق ایده سیدکاظم موسوی بجنوردی به منظور تدوین و انتشار دانشنامه های عمومی و تخصصی و کتب مرجع در ابعاد مختلف معارف بشری به ویژه فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی بنیاد نهاده شد.

سی سال در خدمت فرهنگ و تمدن ایرانی و اسلامی

اینک سی سال از آغاز فعالیت این مرکز می گذرد و بجنوردی در آستانه هفتاد سالگی قرار دارد. بجنوردی درباره راه اندازی این مرکز به «شرق پارس» گفت: «پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ بعد از مدتی که فعالیت های اجرایی داشتم، تصمیم گرفتم که فعالیت اجرایی و سیاسی را کنار بگذارم و به کار فرهنگی بپردازم. ایده راه اندازی دایره المعارف بزرگ اسلامی با مشاوره تعدادی از اندیشمندان که برخی از آنها اکنون از دنیا رفته اند، آغاز شد.»

وی با اشاره به این نکته که هدف ما از تاسیس این مرکز، پژوهش در گستره وجوه مختلف فرهنگ و تمدن ایرانی و اسلامی بود، اظهار داشت: «در ابتدای کار برخی استادان محترم که در امر پژوهش سابقه شایسته ای داشتند، می گفتند که ما در ایران توانایی تالیف دایره المعارف اسلامی که بتواند با دایره المعارف اسلامی اروپا هموردی کند، نداریم. اما اکنون می بینیم که تا این لحظه نه تنها بیست جلد از دایره المعارف بزرگ اسلامی را منتشر کردیم بلکه توانستیم این دایره المعارف را به زبان های انگلیسی و عربی هم در اختیار محققان قرار دهیم و پروژه های مختلف دانشنامه ای را نیز تدوین کنیم.»

بجنوردی می گوید: «در ابتدای کار کتابخانه شخصی خودم را در اختیار مرکز قرار دادم اما به مرور این کتابخانه افزایش پیدا کرد تا جایی که امروز بیش از هفتصد هزار جلد کتاب در این مرکز نگهداری می شود. با تلاش های بی وقفه در طی سالیان که با رنج و مشقت فراوان همراه بوده، هم اکنون این کتابخانه به صورت یکی از معتبرترین کتابخانه های تخصصی کشور درآمده است. البته پاسداری از این حرکت فرهنگی با اهدای کتابخانه های خصوصی و مجموعه های نفیس کتاب های خطی، عکسی و چاپی همراه با اسناد و مدارک و نامه های تاریخی و نشریات ادواری به گسترش این کتابخانه کمک کرده است.»

مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی هم اکنون دارای شورای عالی علمی متشکل از چهل و شش نفر از مدیران بخش ها و مشاوران علمی و ویراستاران ارشد است که بر کلیه فعالیت های علمی نظارت مستقیم دارند.

برخی از اعضای علمی این مرکز در طول این سالها فوت کردند که می توان به محمدحسن گنجی، عبدالحسین زرین کوب، ایرج افشار یزدی، عنایت الله رضا، احمد تفضلی، شرف الدین خراسانی و عباس زریاب خویی اشاره کرد.

هم اکنون نیز فرهیختگانی چون منوچهر ستوده، محمدابراهیم باستانی پاریزی، فتح الله مجتبابی، غلامرضا اعوانی، غلامحسین ابراهیمی دینانی، مهدی محقق، ژاله آموزگار، عزت الله فولادوند، سیدمصطفی محقق داماد، داریوش شایگان، محمدعلی موحد، محمد مجتهد شبستری و سیدجواد طباطبایی با این مرکز همکاری دارند.

بجنوردی می گوید: «شورای علمی با چنین تجربه و شایستگی کمتر در جایی از کشور با یکدیگر همراه بوده اند. این شورا برای تعیین سیاست گذاری های کلی مقالات، ماهیانه تشکیل جلسه می دهند و سخنان و تصمیم آنها برای مولفین لازم الاجراست.» مدخل های دایره المعارف بزرگ اسلامی شامل زمینه های مختلف فرهنگ و تمدن اسلامی مانند قرآن شناسی، فقه، حدیث، تاریخ سیاسی و اجتماعی، جغرافیای تاریخی و انسانی، اسلام و فرقه های اسلامی اعم از فرق مذهبی و مکاتب کلامی، فلسفه و عرفان، زبان و ادبیات سرزمین های اسلامی، تاریخ علوم ریاضی و طبیعی، هنر و معماری در سرزمین های اسلامی، مردم شناسی و نیز جنبه های فرهنگ بومی و محلی اقوام مسلمان را در بر می گیرد.

بجنوردی معتقد است: «در تالیف و تحقیق، تکیه ما بر منابع اصیل و معتبر و کهنی است که از متن فرهنگ و تمدن اسلامی برخاسته است. البته این بدان معنی نیست که در این مهم از منابع جدیدتر و تحقیقات امروزی غفلت کنیم بلکه می کوشیم بی طرفانه و با نگاهی علمی از منابع اصلی استفاده کنیم.»

به گفته رئیس دایره المعارف بزرگ اسلامی: «این مرکز علمی هم اکنون با پژوهشگران داخلی و خارجی ارتباط مستقیمی دارد و

تمام تلاشش این است که فضایی را برای محققان مختلف از سراسر جهان فراهم کند. به طوری که اگر محققى از هر کشوری بخواهد از منابع این جا استفاده کند، فضای تحقیق را برای او فراهم می کنیم و اگر حضورا هم نتوانست، با ارسال ایمیل و نامه سعی می کنیم پاسخ شایسته ای از سوی یکی از استادان درجه اول این بنیاد برای او بفرستیم.»

هم اکنون در این بنیاد علمی، پروژه های مختلفی در دست تحقیق است. به غیر از دایره المعارف بزرگ اسلامی به زبان های فارسی، عربی و انگلیسی، می توان به دانشنامه ایران، دانشنامه فرهنگ مردم ایران، دانشنامه خلیج فارس، تاریخ جامع ایران، جغرافیای جامع ایران، کرد و کردستان، تاریخ و فرهنگ، تاریخ و فرهنگ آذربایجان، دانشنامه حقوق، دانشنامه تهران بزرگ و دانشنامه زبان ها و گویش های ایرانی، اشاره کرد.

اسلامیکا، هموردی با مستشرقان

هم چنین بجنوردی در مورد دایره المعارف بزرگ اسلامی به زبان انگلیسی گفت: «این اثر که با عنوان "اسلامیکا" معروف است طی قراردادی میان مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی و موسسه مطالعات اسماعیلی لندن انجام می شود و انتشار این اثر به این دلیل صورت گرفت که تا کنون محققان برای استفاده از دانشنامه اسلامی به "دانشنامه اسلام" چاپ لیدن رجوع می کردند که بیشتر مدخل های آن توسط دانشمندان اسلام شناس غربی و مستشرقان تالیف شده است اما اکنون با دایره المعارفی رو به رو هستیم که به زبان انگلیسی و توسط محققان ایرانی آماده شده است.»

دایره المعارف بزرگ اسلامی به زبان انگلیسی با سرویراستاری کاظم بجنوردی (سرویراستار نسخه فارسی) در تهران و ویلفرد مادلونگ و فرهاد دفتری (سرویراستار نسخه انگلیسی) در لندن و نیز با نظارت علمی صادق سجادی، احمد پاکتچی و رضا شاه کاظمی تدوین می شود.

هم اکنون این دایره المعارف با عنوان Encyclopaedia Islamica (با اختصار Els) توسط چاپخانه بریل در شهر دانشگاهی لیدن هلند منتشر می شود.

خدمتی فرهنگی به جهان عرب

دایره المعارف بزرگ اسلامی به زبان عربی یکی دیگر از فعالیت های این مرکز است که بنا به تشخیص شورای عالی علمی مرکز برنامه ای برای انتشار آن در نظر گرفته شده است.

دکتر عنایت الله فاتحی نژاد، مدیر علمی دایره المعارف بزرگ اسلامی به زبان عربی و استاد زبان و ادبیات عرب در دانشگاه به "شرق پارسی" گفت: «ترجمه دایره المعارف بزرگ اسلامی به زبان عربی که با عنوان "دائرة المعارف الاسلامیة الکبری" معروف است از سال ۱۳۶۵ با هدایت استادان نامداری چون دکتر ناظم الطهرانی، دکتر جعفر خضیر، دکتر نجفی اسداللهی، دکتر العسکری و دکتر محمدحسن تیرائییان آغاز شد و تا کنون هشت جلد آن منتشر شده است.»

وی درباره ترجمه این اثر به زبان عربی اظهار داشت: «دایره المعارف به زبان عربی مخاطبان بیشتری دارد. اگر ما عموم مسلمانان جهان را در نظر بگیریم، بیشتر آنها عرب زبان هستند. هم چنین شرق شناسان و اسلام شناسان نیز اغلب با زبان عربی آشنایی دارند، لذا ترجمه به زبان عربی بهترین فرصتی است که می توانیم فرهنگ و تمدن اسلامی را که به دست محققان مسلمان ایرانی انجام گرفته است در اختیار مخاطبان عرب زبان قرار دهیم.»

به گفته دکتر فاتحی نژاد: «از این اثر استقبال بسیاری شده و تا کنون تقاضاهای زیادی از سراسر دنیای عرب و مراکز اسلام شناسی اروپا و آمریکا و شبه قاره و روسیه و آسیای مرکزی و خاور دور برای تهیه آن دریافت شده است اما به نظرم هنوز این اثر چندان که شایسته آن است به محققان معرفی نشده و بسیاری از محققان عرب زبان از انتشار چنین اثری بی خبر هستند که جا دارد رسانه ها در معرفی این اثر بیشترین تلاش خود را داشته باشند.»

مدیر علمی دایره المعارف بزرگ اسلامی به زبان عربی تاکید کرد: «آن چه که در تدوین مقالات برای ما مهم است، دو مسئله است یکی این که اثر بتواند تاریخ ادبیات و فرهنگ ایرانی اسلامی را به خوبی بشناساند. مثلا ما دایره المعارفی نداریم که مدخل ایران را تدوین کرده باشد و آن را به خوبی و از زوایای مختلف به مخاطب نشان دهد. مسئله دیگر این است که در این دایره المعارف از ترجمه زدگی پرهیز شده است.»

دکتر فاتحی نژاد هم چنین با اشاره به این نکته که وی و همکارانش تلاش بسیاری کرده اند که با محققان و اندیشمندان و دانشگاهیان جهان عرب ارتباط علمی داشته باشند، گفت: «بسیاری از سفارتخانه های کشورهای عربی و دانشجویان کشورهای عربی که در ایران تحصیل می کنند با ما در ارتباط هستند اما هم چنان به دنبال گسترش این ارتباطات هستیم.»

وی در پایان گفت: «همکارانی مانند دکتر مهدی رفیع، صادق خورشاه و دکتر عقیل خورشاه، مدیر اجرایی بخش دایره المعارف عربی، که در مرکز با ما همکاری دارند و برخی دیگر که خارج از ایران هستند، تلاششان این است که این دایره المعارف در حداکثر ۳۰ تا ۳۵ مجلد منتشر شود.»